

Напрями детінізації економічних відносин та активізації процесів імпортозаміщення в системі заходів з підвищення ефективності транскордонного співробітництва західних регіонів України

Охарактеризовані аспекти тінізації економічних відносин в межах транскордонного співробітництва західних регіонів України. Виокремлено негативний вплив тінізації економічних відносин на розвиток транскордонного співробітництва. Показано негативний вплив на ефективність транскордонного співробітництва нераціональної структури товарообігу вітчизняних та імпортованих товарів. Доведено важливість активізації процесу імпортозаміщення як перспективного напрямку збільшення обсягів та підвищення ефективності транскордонного співробітництва, розвитку внутрішнього споживчого ринку прикордонних територій України. Визначені пріоритети та засоби системної і комплексної державної політики розвитку імпортозаміщення на прикордонних територіях України.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, розвиток, детінізація економічних відносин, імпортозаміщення, розвиток внутрішнього ринку прикордонних територій.

Актуальність дослідження. Транскордонне співробітництво (ТКС) є важливим елементом інтеграційного процесу економіки держави та здійснюється шляхом встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством[1]. Особливо важливі такі відносини в періоди соціально-економічної, політичної, інституційно-правової кризи на території держави, яка самостійно не в змозі забезпечувати внутрішні потреби населення у товарах, зайнятості, соціальному захисті, рівності прав і свобод тощо. Відтак, підвищення ефективності ТКС є одним із стратегічних пріоритетів держави та впливає на рівень її економічної безпеки ліквідуючи диспропорції в економічному і соціальному розвитку у порівнянні з іншими державами.

© Р. Л. Лупак, Р. Р. Августин, М. В. Цап, 2014.

Першочерговим вектором розвитку проектів транскордонного характеру є подальше поглиблення українсько-польського ТКС. Сьогодні ТКС відіграє вагомую роль у стимулюванні розвитку західних регіонів України, зокрема зменшується залежність економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках, покращується прикордонна та транспортна інфраструктура, підвищується рівень інноваційної діяльності та залучення потенціалу промислових зон і кластерів тощо.

Позитивні результати таких відносин є очевидними для національного господарства, але слід врахувати передумови, що можуть перешкоджати ТКС. Зокрема, необхідно звернути увагу на загрози для іноземних контрагентів, які мають за мету інвестувати в економіку держави. Тобто на економічні відносини, які не враховуються та не контролюються офіційними державними органами, а також діяльність, спрямовану на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства.

Загальновідомо, що в умовах зниження ефективності виробничого потенціалу вітчизняних підприємств та погіршення зовнішньоторговельного сальдо, залучення іноземних інвестицій для держави є життєво необхідним. Але враховуючи високий рівень імпоротної залежності економіки України, українсько-польське ТКС та процеси інвестування доцільно досліджувати стосовно стимулювання політики імпортозаміщення. Започаткування такої моделі співробітництва західним регіонам України дозволить захистити внутрішній ринок та стимулювати зростання попиту по окремих галузях темпами, випереджаючими внутрішнє споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти ТКС досліджували такі вітчизняні і зарубіжні вчені економісти, як Д. Блейде, В. Борщевський, З. Варналій, М. Долішній, П. Еберхардт, Я. Жаліло, З. Макела, М. Мальський, Н. Мікула, А. Мокій, Р. Федан, Є. Фейг, М. Флейчук та ін. Однак у наукових дослідженнях не достатньо приділено уваги напрямам детінізації економічних відносин та активізації процесів імпортозаміщення в системі заходів з підвищення ефективності ТКС західних регіонів України.

Постановка завдання. Зараз одним з недоліків ТКС України і Польщі є тінізація економічних відносин (тобто необліковувані човники, митниця, що може пропускати тінь, фальсифікат, не те, що декларується в накладних тощо). З іншого боку низька ефективність ТКС пов'язана з тим, що Україна не використовує можливостей ТКС для збільшення свого експорту та заміщення імпорту (в межах ТКС). Першочергові зусилля щодо усунення цих двох недоліків, існуючих на шляху розвитку українсько-польського ТКС, необхідно докладати за напрямками детінізації економічних відносин

та активізації процесів імпортозаміщення, а це дозволить підняти на більш якісний рівень ТКС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси еволюції соціально-економічного розвитку та ТКС характерні для всіх економік світу. Так, у західних регіонах України ТКС відбувається в умовах істотної асиметрії параметрів зовнішньоекономічної діяльності в економічному співробітництві, що проявляється, передусім, у негативному сальдо зовнішньої торгівлі товарами, низькій інвестиційній активності, неефективній структурі експорту; низькій інвестиційній активності іноземних підприємців на українському ринку, а вітчизняних інвесторів – у сусідніх країнах; сировинної орієнтації зовнішньої торгівлі, що не дозволяє ефективно вирішувати проблеми економічного характеру, які виникають у сфері регіонального розвитку та впливають на реалізацію євроінтеграційної стратегії України; асиметрії потоків трудової міграції, що позначається на демографічній ситуації, динаміці ринку праці, соціально-економічному розвитку; низької наукомісткості транскордонних програм і проєктів, їх переважної спрямованості на неприбуткові види діяльності [3].

До істотних перешкод розвитку ТКС західних регіонів України слід віднести низький рівень розвитку внутрішнього ринку прикордонних територій, який організований переважно у формі контрабандної і «човникової» торгівлі. До прикладу в Україні товари польського виробництва у багатьох порівняннях є привабливішим для населення – ціна є нижчою, а якість кращою. Але це не продукти високотехнологічного виробництва, які за своєю унікальністю чи вартістю не виготовляються в Україні. В більшості випадків способом «човникової торгівлі» на вітчизняний ринок потрапляють товари саме першої необхідності, заміщуючи потребу населення. Відтак, практика «тіньового товаропотоку» слугує джерелом забезпечення життєздатності населення із низьким рівнем купівельної спроможності. Таким чином, основними перешкодами підвищення якості ТКС України і Польщі є поява тіньового сектора, яка стала тією рисою (причому, в гіпертрофованих обсягах), без якої не обійшлося реформування соціально-економічних відносин та мінімізація чи усунення якої дотепер залишається надскладним завданням.

Відомо, що період світового посткризового розвитку загострив цю проблему, а Всесвітній економічний форум (ВЕФ) визнав поширення тіньової економіки одним з ключових глобальних ризиків сучасного десятиліття, поряд з обмеженістю ресурсів та макроекономічною розбалансованістю [7]. Згідно з оцінками експертів ВЕФ, передумовами зростання обсягів тіньової економічної діяльності виступають

(1) недієвість глобального управління, (2) економічна нерівність та (3) глобалізованість світогосподарських зв'язків. Парламентська Асамблея Ради Європи проблему загострення тінізації глобальних ринків назвала основним викликом економічного розвитку у період подолання кризових явищ і забезпечення стійкості світової та національних фінансових систем, а тіньову зайнятість та тінізацію фінансових потоків [8] визнано основними проблемами тінізації економічних відносин.

Зокрема, у межах західного регіону України високий рівень тінізації транскордонної торгівлі і, як наслідок, недостатній розвиток внутрішнього ринку прикордонних територій супроводжується такими загрозами та ризиками (табл. 1): низька ефективність державного регулювання ТКС економічних процесів, що призводить до зростання рівня тіньового сектора економіки загалом і, як наслідок, економічних збитків для бюджетів України і держав-контрагентів; погіршення кон'юнктури внутрішнього споживчого ринку; позабанківський грошовий обіг; неефективність податкової системи, яка знижує конкурентоспроможність вітчизняних виробників; корупція в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування, а це ускладнює процеси інтеграції України в ЄС та погіршує імідж України як одного із партнерів ТКС; реалізація контрабандних товарів неналежної якості користуючись перевагами ринку прикордонних територій та ін.

Так, першочерговим вектором докладання зусиль у напрямі активізації ТКС між Україною та Польщею з метою надання цьому процесу «європейських стандартів» є зміни в роботі та повноваженнях державних інституцій, дотичних до транскордонної сфери. Насамперед йдеться про включення ТКС в систему пріоритетів зовнішньої політики України та формування на цій основі відповідної нормативно-правової бази, яка слугуватиме основою програмного забезпечення детінізації економічних відносин. У такому випадку важливо не допустити та мінімізувати ухилення від сплати податків, запровадити прозорі системи ліцензування, державного нагляду і контролю, забезпечити недоторканість права приватної власності, посилити моніторинг і нагляд за грошово-кредитним та валютним секторами, бюджетними видатками, впровадити стандарти у системі державного управління.

Зокрема необхідно передбачити можливість створення спеціальних умов оподаткування для підприємств та організацій, що функціонують в режимі транскордонних технопарків і транскордонних кластерів, а також забезпечити акумулювання в місцевих бюджетах надходжень від оподаткування транскордонного бізнесу (дрібна торгівля, інфраструктура, обслуговування) [2]. Так, зважаючи на існуючі тенденції у розвитку

Таблиця 1

Чинники тінізації економічних відносин в межах транскордонного співробітництва західних регіонів України та воєводств Польщі

Чинники тінізації економіки	Характеристика основних складників
Низька ефективність державного регулювання ТКС	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність у регіональній владі необхідних повноважень для активізації (налагодження) різноманітних форм транскордонної співпраці через особливості вітчизняного законодавства; – встановлення правил здійснення господарських операцій, за якими регуляторна та контролююча роль держави підмінюється неформальними угодами між економічними суб'єктами; – низький рівень залучення до розвитку ТКС представників бізнесу і громадського сектора суспільства.
Позабанківський грошовий обіг	<ul style="list-style-type: none"> – тіньова економіка стає привабливішою для підприємців, ніж офіційна, оскільки тут немає проблем із своєчасністю розрахунків. Відсутній дефіцит платіжних засобів, що підтверджується існуванням тіньового обороту транскордонної торгівлі в розмірі 10 – 20 млрд. дол. США (за різними оцінками).
Неефективність податкової системи	<ul style="list-style-type: none"> – податкові пільги та нерівномірний перерозподіл податкового навантаження стали стимулами відходу суб'єктів підприємництва «в тінь»; – податкове законодавство не стимулює партнерів ТКС інвестувати в офіційну економіку, що підтверджується надмірністю та неефективністю оподаткування.
Корупція в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> – виникає неузгодженість у облаштуванні прикордонної інфраструктури та прийнятті рішень щодо здійснення спільних з суб'єктами ТКС заходів; – корупція як комерціалізація посадовими особами своїх функціональних обов'язків підриває довіру закордонних партнерів до держави, негативно впливаючи на рівень інвестиційного та економічного зростання загалом; – корупція створює перешкоди у розвитку транскордонної торгівлі, транскордонної трудової міграції, розбудови прикордонної інфраструктури.

внутрішнього ринку прикордонних територій, існує об'єктивна необхідність у здійсненні заходів щодо створення організаційного механізму оптимізації торгівлі та усунення бар'єрів, що стримують її активізацію, серед яких – створення торговельно-логістичних центрів розвитку транскордонної торгівлі [3]. Така бізнес-ініціатива дозволить спростити візовий режим потенційним споживачам у прикордонній смузі та забезпечити постійний їх потік, покращити прикордонну інфраструктуру, підвищити рівень зайнятості та якість життя місцевого населення, активізувати підприємницьку та інвестиційну активність, розвивати культурно-масові контакти прикордонних громад.

З іншого боку негативний вплив на ефективність ТКС має нераціональна структура товарообігу вітчизняних та імпортованих товарів. Зокрема, у Львівській області зберігається від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі (яке за підсумками 2013 р. склало 1,36 млрд. дол. США, що на 33,0% менше, ніж у попередньому році) та залежність регіону від імпорту енергетичних матеріалів, а, відтак – енергозалежності економіки і зниження рівня зовнішньоекономічної безпеки регіону (у 2013 р. частка енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки становила 26,9%). Відносно 2012 р. розрив між обсягами експорту та імпорту товарів скоротився, проте баланс зовнішньої торгівлі товарами області залишився від'ємним у розмірі 1,4 млрд. дол. США (у 2012 р. – понад 2,0 млрд. дол. США). При цьому, коефіцієнт покриття експортом імпорту у 2013 р. становив 0,49 (у 2012 р. – 0,40), а загалом по Україні коефіцієнт у 2013 р. склав 0,82 (у 2012 р. – 0,81) [4]. Таким чином, подальше зростання обсягів продажу імпортованих товарів продовжуватиме зниження економічної безпеки регіону, а саме – відбуватиметься згорання економічної активності місцевих товаровиробників, зростатиме залежність економіки регіону від зовнішньої кон'юнктури на експортних ринках та світових цін, збільшуватиметься технологічна відсталість, підвищиться залежність від зовнішньоекономічної та митної політики країн-партнерів.

Ми переконані, що перспективним напрямом збільшення обсягів та підвищення ефективності ТКС, розвитку внутрішнього споживчого ринку прикордонних територій України слід вважати посилення орієнтації вітчизняних підприємств на задоволення потреб внутрішнього ринку та розвитку виробництва імпортозаміщуючих товарів. На думку вчених Національного Інституту стратегічних досліджень основні пріоритети імпортозаміщення мають полягати у наступному: (1) захист вітчизняного ринку від нерівноправної конкуренції та неякісного імпорту, який загрожує економічній безпеці держави, а також обмеження імпорту продукції, яка

може виготовлятися в Україні; (2) стимулювання технологічного імпорту, передусім машин і обладнання, обмеження припливу морально застарілих технологій, активізація залучення іноземних інвестицій у вигляді нових технологій та інноваційного менеджменту; (3) стимулювання внутрішнього виробництва і збуту продукції; (4) розбудова фінансово-кредитних механізмів підтримки розвитку внутрішнього виробництва; (5) проведення дієвої державної політики підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів [5, с. 55-59]. Водночас, державна політика щодо розвитку внутрішнього ринку і стимулювання імпортозаміщення повинна бути системною, комплексною і забезпечувати збалансований розвиток сфери виробництва та товарного обігу з поступовим зниженням обсягів сировинних видів продукції та збільшенням обсягу випуску якісної і високотехнологічної продукції, розширенням асортименту, що приведе до зменшення залежності від імпорту. Проте мету та операційні цілі державної політики потрібно узгоджувати із пріоритетами і засобами забезпечення безпеки і соціально-економічного та суспільного розвитку, національної безпеки та сталого функціонування держави. Саме тому при реалізації державної політики системного імпортозаміщення в західному регіоні України та при розробці стратегічних програмних документів у цій сфері потрібно враховувати джерела виникнення і напрями впливу загроз від тінізації на параметри економічної безпеки держави як соціально-економічної системи.

Так, серед системних перешкод для вітчизняного виробника – корумпованість митниці, що знищує будь-які його конкурентні переваги (дешевий імпорт завозиться контрабандними шляхами), а також хронічна несплата ПДВ експортерам. У підсумку, для вирішення питання імпортозаміщення органам державного управління варто спочатку не витрачати у великих розмірах бюджетні кошти в розвиток промисловості (яка вже давно не належить державі), а подолати власну корупційну сутність [6]. При цьому не менш важливо враховувати вже напрацьований міжнародний досвід управління політикою детінізації економіки з використанням арсеналу інституційних, економічних та організаційних засобів, урахуванням існуючих негативних особливостей середовища сприятливого для тінізаційних тенденцій, що утворилися в посткризовий та посттрансформаційний період розвитку національного господарства.

На наш погляд засобами системної і комплексної державної політики розвитку імпортозаміщення на прикордонних територіях України слід вважати (1) створення торговельно-інвестиційних агенції та міжгалузевих кластерів з метою інституційно-правової та інформаційної підтримки

підприємницької діяльності, та фінансування імпортозаміщуючих проектів, (2) стимулювання виробничих, організаційних та інших видів інновацій (у т.ч. закупка ліцензій на новітні технології за кордоном) завдяки державному кредитуванню та страхуванню, зниженню податкового навантаження, цільовому заснуванню Фонду фінансування придбання технологій, (3) обмеження імпорту товарів, насамперед тих, які можуть бути виготовлені в Україні, (4) запровадження жорсткого контролю (митного, екологічного, санітарно-гігієнічного та ін.) імпортих товарів з метою збільшення присутності вітчизняних виробників у роздрібних торговельних мережах, (5) розробку та затвердження державних програм розвитку та реформування політики впровадження імпортозаміщуючих проектів, зокрема здійснюючи державні закупівлі вітчизняної продукції для вирішення важливих соціально-економічних завдань та ін.

Відомо, що з метою зниження імпортої залежності галузей народного господарства структурні перетворення підприємств та їх технологічних процесів є необхідними. Саме за рахунок упровадження новітніх технологій і використання прогресивного устаткування вітчизняна продукція на внутрішньому та зовнішньому ринку буде значно конкурентоспроможною. При цьому, упровадження сучасних матеріало- та енергозберігаючих технологій підвищуватиме ефективність використання імпортованих ресурсів, збільшить обсяги залучених інвестиційних ресурсів для розвитку перспективних напрямів імпортозаміщення та розширить використання місцевих ресурсів та інших конкурентних переваг регіону.

Для українсько-польського ТКС важливо підвищити ефективність дипломатичної роботи стосовно візового режиму, продовжувати реалізацію бізнес-програм розвитку прикордонної інфраструктури та навчально-освітнього характеру, розпочати створення транскордонних технопарків та бізнес-інкубаторів. Щодо прикордонної інфраструктури, то першочерговими заходами на рівні регіональної і місцевої влади вважаємо розбудову мережі міжнародних пунктів пропуску та транспортних коридорів на західному кордоні України (зокрема у Львівській області Будомеж-Грушів (Яворівський район), Долгобичув-Угринів та Варяж-Усьмеж (Сокальський район) і Боберка-Смольнік (Турківський район)).

Також необхідно покращити розвиток системи постійних партнерських стосунків і ділових комунікацій між владою, бізнесом та громадянською прикордонних регіонів України та Польщі, з одного боку, та центральними, регіональними і місцевими органами влади кожної з держав, з іншого. Це дозволить конструктивно обговорювати та своєчасно долати ті проблеми, які чинять деструктивний вплив не лише на поглиблення

ТКС прикордонних регіонів, але і на українсько-польське економічне співробітництво в цілому [2].

Висновки. Одними з недоліків ТКС України і Польщі є тінізація економічних відносин, яка проявляється на всіх рівнях фінансово-економічних відносин, у сфері життєдіяльності суспільства та проникає на структурні складові та компоненти соціально-економічного розвитку.

Низька ефективність ТКС пов'язана й з тим, що Україна не використовує можливостей ТКС для збільшення свого експорту та заміщення імпорту.

Усунення цих недоліків та підняття таким чином на більш якісний рівень ТКС України і Польщі потребують зміни в роботі та повноваженнях державних інституцій, дотичних до транскордонної сфери, щоб не допустити та мінімізувати ухилення від сплати податків, запровадити прозорі системи ліцензування, державного нагляду і контролю, забезпечити недоторканість права приватної власності, посилити моніторинг і нагляд за грошово-кредитним та валютним секторами, бюджетними видатками. Важливо створити торговельно-інвестиційні агенції та міжгалузеві кластери, стимулювати виробничі, організаційні та інших види інновацій, обмежити імпорт товарів, насамперед тих, які можуть бути виготовлені в Україні, розробити та реалізувати державні програми розвитку та реформування політики впровадження імпортозаміщуючих проєктів.

Список використаних джерел:

1. Україна. Закон. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>
2. Пріоритети державної стратегії поглиблення українсько-польського транскордонного співробітництва. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/353/>
3. Пріоритети посилення конкурентоспроможності західних регіонів України в межах Карпатського євро регіону. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1282/>
4. Прес-реліз. Головне управління статистики у Львівській області. Результати зовнішньоторговельної діяльності Львівської області у 2013 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/press/2014/r570214_18.pdf
5. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України / за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 71 с.
6. Чому політика імпортозаміщення українського уряду приречена. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zet.in.ua/publish/chomu-politika-importozamishhenya-ukra%D1%97nskogo-uryadu-prirechena/>
7. Global Risks Report 2011. Sixth edition. An initiative of the Risk Response Network. January 2011 / World economic forum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://riskreport.weforum.org/global-risks-2011.pdf>

8. Pleskachevskiy, V. The underground economy: a threat to democracy, development and the rule of law / V. Pleskachevskiy. Retrieved from: http://assembly.coe.int/ASP/Doc/DocListingDetails_E.asp? DocID=13532

Лупак Р. Л., Августин Г. Г., Цап М. В. Направления детенизации экономических отношений и активизации процессов импортозамещения в системе мероприятий по повышению эффективности трансграничного сотрудничества западных регионов Украины.

Охарактеризованы аспекты тенизации экономических отношений в пределах трансграничного сотрудничества западных регионов Украины. Выделены негативное влияние тенизации экономических отношений на развитие трансграничного сотрудничества. Показано негативное влияние на эффективность трансграничного сотрудничества нерациональной структуры товарооборота отечественных и импортных товаров. Доказана важность активизации процесса импортозамещения как перспективного направления увеличения объемов и повышения эффективности трансграничного сотрудничества, развития внутреннего потребительского рынка приграничных территорий Украины. Определены приоритеты и средства системного и комплексной государственной политики развития импортозамещения на приграничных территориях Украины.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, развитие, детенизация экономических отношений, импортозамещение, развитие внутреннего рынка приграничных территорий.

Lupak R. L., Avhustyn R. R., Tsap M. V. Directions of shadowing economic relations and activation of import substitution in the system of measures for improving the efficiency of cross-border cooperation of the western regions of Ukraine.

The article described aspects of shadow economic relations within the cross-border cooperation in Western Ukraine. Author determined the negative impact of shadow economic relations in the development of cross-border cooperation. Shown a negative effect on the efficiency of cross-border cooperation irrational structure of trade of domestic and imported goods. Proved the activation process of import substitution as a promising direction of increasing and improving the efficiency of cross-border cooperation, the development of domestic consumer market of the border area of Ukraine. Identified priorities and means of systematic and comprehensive state policy of import substitution in the border areas of Ukraine.

Keywords: cross-border cooperation, development, deshadowing of economic relations, import substitution, domestic market development of border areas.